

## Otajstvo Riječi – otajstvo bogoslužja – otajstvo Crkve Razmišljanja uz sedmo izdanje *Dokumenata Drugoga vaticanskog koncila*

Ivan ŠAŠKO

Nadbiskupski duhovni stol  
Kaptol 31, pp. 553, 10000 Zagreb  
ivan.sasko@zg.t-com.hr

Čestitajući »Kršćanskoj sadašnjosti« i osobito prevoditelju dr. Stjepanu Kušaru, na učinjenome prijevodu, odnosno reviziji prijevoda u novome izdanju, u poslu koji je 'više od posla', osvrćem se na nekoliko točaka koje mi se čine bitnima glede *Dokumenata*, i to – razumljivo – u svjetlu prvoga dokumenta, konstitucije o liturgiji *Sacrosanctum Concilium*.

U raznim je prilikama i četrdesetih obljetnica već puno toga rečeno o samome dokumentu, no njega uvijek prati činjenica da je prvi dokument i da nosi ime prema početnim riječima *Sacrosanctum Concilium*. Ja ga stoga smatram nekom vrstom uvoda u *Dokumente*, u zbirku konstitucija, dekreta i deklaracija. Ime toga liturgijskog dokumenta pomalo iznenađuje, jer je njegov naslov takav kao da započinje neku izjavu, definiciju; kao da je to jedan (ili čak jedini) dokument, ili pak zadnji, sveobuhvatni dokument koncilskih događanja. Razmišljajući o tome, teško da bi se danas tomu dokumentu dalo baš takvo – općenito, liturgijski nespecifično ime. Palo mi je na pamet da bi imena drugih konstitucija i dokumenata bila liturgijski prepoznatljivija. Poigravši se i parafrazirajući smišljao sam imena koja bi danas bila prikladnija, kao na primjer: *Inter mirifica Dei mysteria*; *Lumen divinae praesentiae*; *Gaudium et spes populi Dei*; ili *Spes gaudiosa*; *Dei Verbum et actio salvifica*; *Perfectae caritatis expressio ...* Ali dokument ne započinje tim riječima, niti se u naslovu poziva na *culmen et fons*, nego jednostavno, nepoetično *Sacrosanctum Concilium*. No, tim imenom nameće cjelovitost viđenja.

Iako u *Uvodu* ove zbirke dokumenata postoji »Pokušaj viđenja korpusa koncilskih dokumenata kao cjeline« (osobito shema na str. XXII), usuđujem se upravo pomoću Konstitucije o svetoj liturgiji ponuditi još jedan pogled.

Ovo nas izdanje upućuje na nešto što smo pomalo izgubili iz vidokruga tijekom godina rada *na* dokumentima i *iz* njih. Radi se o cjelini. Ove tvrde korice upućuju na tu cjelinu; mreža raznih kazala i sinoptičkih pomagala (gotovo jedna trećina izdanja razna su kazala!) olakšava kretanje u moru koje je ipak jedna cjelina. Svi smo u različitim teološkim disciplinama naviknuti secirati, raščlanjivati, navoditi, preslagivati pojedine dokumente, ovisno o materiji kojom se bavimo, kao veći ili manji stručnjaci, ili ih kombinirati. No, cjelina nam – u duhu našega vremena – lako izmiče i bježi. A baš onda kada se ne zahvaća cjelina, poteškoća je puno složenija i nalazi se na razini smisla. U opasnosti smo od gubitka smisla. Zbog toga je ovo izdanje dragocjeno jer pridonosi i snažnije upozorava na smisao. Novi je prijevod uvijek obogaćenje; on je novo kulturološko dijete, a ja bih volio da bude barem poticaj na prekidane, nikad sustavno obrađivane teološke terminologije i stvaranja mjerodavnoga teološkoga rječnika na hrvatskome jeziku. Bilo kako bilo, o prijevodu, izrazima, uvijek će se moći raspravljati i toj raspravi nema kraja, ali smisao cjeline ne bi smio biti poljuljan.

*Corpus*, tijelo, ima svoju konstituciju. I ovaj korpus ima svoje konstitucije: o liturgiji, o Crkvi, o Božjoj riječi, o Crkvi u suvremenome svijetu. Ti dokumenti tvore konstituciju, od *cum* i *statuere* – postaviti zajedno. Nije zato uputno čitati samo jedan dokument, poznavati samo jedan od njih, nego ih valja staviti zajedno i biti suptilan tražitelj. Draža nam je površnost i izravnost od dubine i istančanosti posredništva; čitanja i između redaka i iznad i ispod redaka. To je posao umnih. Obično se traži duh Koncila, a duh svoj izražaj ima u tijelu. To se tijelo često – i nasilno – želi zaodjenuti prema modi, nudi mu se krinka, izobličava mu se glas ... To se tijelima crkvenih događanja, dokumentima, neprestano događalo, zbog toga što se htjelo izmijeniti tijelo Crkve. Sjetimo se povijesti teologije, što se sve činilo, zaključivalo i pretpostavljalo, na primjer u ime Tridentskoga koncila, a jednako je i s Drugim vatikanskim koncilom. Stoga posebno preporučujem *konstitutivno čitanje dokumenata*. Provjerio sam vrijedi li to u slučaju liturgije i shvatio da je pogled bistriji i hod sigurniji.

Otajstvo Riječi – otajstvo bogoslužja – otajstvo Crkve. Tri otajstva stavljena zajedno tvore klasičnu matricu liturgijskoga slavlja: *mysterium, actio, vita*. Nerazdruživa trijada, bez jasnih i mogućih razgraničenja. Upravo u tome tonalitetu svoju melodiju novoga iznosi dokument o liturgiji.

Gledajući na pojedine novosti ne treba misliti na posvemašnje novosti nego na način shvaćanja liturgije koja je zahvaćala predaju drugoga tisućljeća,

ali cjelovito se pozivajući na veliku predaju prvoga tisućljeća. Prvo tisućljeće ima teologiju liturgije koju se obično zove dinamičnom, dok je teologija liturgije drugoga tisućljeća dobila pridjev statične liturgije. Konstitucija o liturgiji ne kani jednostavno prevladati drugo tisućljeće, da bi se vratila u prvo, nego ponovno otkriva prvo, da bi se ponovno iščitavalo drugo.

Što omogućava takav pristup? Navodim sedam velikih točaka: 1. ponovno otkriće crkvenih otaca; 2. posvješćivanje nove subjektivnosti bogoštovlja; 3. isticanje *maksimalno darovanoga*, a ne *minimalno nužnoga*; 4. istinski povratak na vrela; 5. naglasak na Božjoj riječi; 6. prevladavanje rubricizma; 7. liturgijsko sudjelovanje.

Samo nekoliko riječi o svakoj 'novosti'.

Koliko danas možemo vidjeti, do tridesetih godina prošloga stoljeća, proučavati oce na širem crkvenom, pa i teološkom planu nije bilo najpoželjnije. I sveti se Augustin čitao u onoj mjeri u kojoj ga je navodio sv. Toma. Iako je bilo već solidnih izdanja, ipak je ponovno otkriće crkvenih otaca vezano uz razdoblje od 30-ih do 60-ih godina prošlog stoljeća. Upravo to iščitavanje mijenja gledišta i vidike. Ista se istina o euharistiji, krštenju, liturgiji može reći drugim riječima. Velika se skolastička baština može prereći velikim patrističkim rječnikom. Tim je putem krenuo i *Sacrosanctum Concilium*. Više nego što definira, taj dokument pripovijeda. Samo je početni paragraf stilski 'stran': »*Sacrosanctum Concilium* cum sibi proponat vitam christianam inter fideles in dies augere ... suum esse arbitratu peculiari ratione etiam instaurandam atque fovendam Liturgiam curare.« (SC 1) Nakon toga je prirodno očekivati definicije, kanone, osude, vrjednovanja u svojstvenome obliku. Umjesto toga da se kaže: »Ima sedam sakramenata, niti jedan više i niti jedan manje ...« slijedi stil koji pripovijeda povijest spasenja, Božju neizmjernu dobrotu od stvaranja svijeta do ponovnoga dolaska. Liturgija je viđena kao nastavljanje povijesti spasenja. Postoji i definicija sakramenata, ali je višeslojna, na četiri ili pet katova, i stoga 'previše složena' u odnosu na 'jasnoću' dotadašnje katekizamske građe. Ne rabi se pojam znaka i uzroka nego je sve u kontekstu *historiae salutis*. Treba dodati da se u prvome tisućljeću nikada nije govorilo o euharistiji i krštenju kao o djelatnome znaku (*signum efficax*). *Sacrosanctum Concilium* prije definicije želi ponuditi prostor za definiranje i definicije. U bogoslužju se otkriva interakcija Božjega i ljudskoga djelovanja, gdje slavlje nije samo odgovor na Božju inicijativu nego mjesto na kojemu se Božje djelovanje prepoznaje, osobito u odnosu Riječi i sakramenta koji živi u liturgiji. Evo prostora za *Dei Verbum*.

Glede novoga subjekta bogoslužja treba paziti na činjenicu da smo subjekt svi, kao Crkva. Tu se ugnijezdio i pomalo čudan pojam sudjelovanja – da svatko mora nešto raditi tijekom slavlja. Subjekt se ne misli na taj način nego na kristološki. Crkva i njezina glava Krist, *Christus totus* subjekt je do te mjere da

se prepoznaje kako ona nije posredovana samo euharistijom nego zajednicom koja moli, Božjom riječju, predsjedateljem. Evo prostora za *Lumen gentium*.

Zamka koju ne uspijevamo prevladati, jer se može prevladati samo ispravnim teološkim pristupom, jest *minimalna nužnost*. To nisu naučili liturgijski službenici, ni mi svećenici, ni arhitekti koji grade crkve. Liturgija ne živi od *minimalne nužnosti*, od najpotrebnijega, tzv. 'bitnoga', nego od maksimalno darovanoga. Izbacivanje svega što nije nužno, što nije bitno (tko zna prema kojim kriterijima), puno je toga *ad libitum*. Pjevati psalam ili ne pjevati – nije važno, jer nije bitno za sakramentalnost. Za slavlje kršćanske ženidbe važna je privola, a ne blagoslov, ali pravne su norme uronjene u život i trebaju reći gdje postoji, a gdje ne postoji brak. Ali, za slavlje, to se ne može primijeniti, jer se slavlje razara. Privola i blagoslov dva su lica iste zbilje. Za kršćane je to uvijek privola u kontekstu krsnoga iskustva, iskustva inicijacije. Kažemo da su zaručnici ministri toga sakramenta, ali ne smijemo zaboraviti Crkvu, iz koje crpe tu ministerijalnost. To što smo na Zapadu razdvojili dva lica nije najsretnije, jer smo se držali nužnoga minimuma. Isto se događa s liturgijskim prostorom, kada se ne vidi darovanost nego minimalna nužnost. Oltar se pretvara u običan stol, a ambon u običnu govornicu i kažemo – nužno je tu, a Krist je – usuđujemo se reći – dokinuo sakralnost mjesta. To su prebrzi zaključci koji razaraju smisao. Oltar i ambon središta su najveće darovanosti. Ne razumijevati darovanost i milost u dinamici slavlja znači napraviti crkvu koja se može grubo nazvati *squalor sacer* – sakralnom ružnoćom; *deformatas Corporis Christi et Ecclesiae*. Takav pristup ne može pomoći govor Crkve u suvremenome svijetu; ona ne progovara kao *gaudium et spes*.

Glede povratka na istinska vrela bilo bi potrebno razviti poseban odnos liturgije i egzegeze, odnosno specifičnosti liturgijske egzegeze, gdje liturgija postaje vrelom, a ne neki umrtvljeni tekstovi prošlosti. Primat u liturgiji pripada Riječi koja je postala Tijelom. Riječ je u snazi navještaja dobila svoje mjesto i kao razumljiva riječ korištenih jezika, ali još više kao konstitutivno mjesto slavlja. Bez Riječi nema sakramenta. Mi to najčešće demantiramo u sakramentu pomirenja, jer tamo se toga ne držimo. Uistinu, gdje to u sakramentu pomirenja, ispovijedi susrećemo navještaj Božje riječi? Valjalo bi o mjestu Božje riječi i pastoralno pozornije razmisliti, jer je to još uvijek čitanje. Liturgija i za nju predviđa posebnu službu, o kojoj valja skrbiti, da bi se sačuvalo smisao ne jezika nego slavlja.

Što se tiče rubricizma, jasno je da je rubrika, didaskalija, neizbježno sredstvo i pomoć. To joj je nakana – pomoći, a ne odmoći. Rubrika otkriva smisao i ne smije zarobiti. Danas smo više prepušteni drugoj krajnosti ili drugoj vrsti besmisla – da rubrike ništa ne znače. U jednome je trenutku smisao liturgije, a i liturgičara – karikirano govoreći – bio taj da paze je li kod sklopljenih ruku

desni palac iznad lijevoga ili obratno. *Sacrosanctum Concilium* govori o držanjima, gestama na način da se čuva identitet i smisao puta Crkve u specifičnom simboličkom govoru koji treba učiti, poznavati, produbljivati. Nadvladati rubricizam znači biti svjestan da posredništvo na toj razini treba doći do sinteze identiteta, odnosa intenzivne komunikacije smisla.

Najrašireniji je pojam sudjelovanja – onaj za koji mi se čini da otvara poseban odnos prema *Gaudium et spes* – sudjelovanje u Crkvi i sudjelovanje Crkve u svijetu. To je sudioništvo vezano uz liturgiju. To nije ponovno besmislen aktivizam, da svatko nešto radi, 'proizvodi' u liturgijskome slavlju. To je govor da Krist ne može biti odijeljen, da smo svi dionici istoga Kristova svećeništva u različitosti službi. Logika *nužnoga minimuma* vodi k tome i u ovome slučaju da je dovoljno da se na misi jedan pričesti, a da se ostalo preporučuje. Nova je logika drukčija – pričest je pripadna strukturi liturgijskoga čina. Nekada su redovnici nedjeljom ujutro u devet išli na pričest, da bi u jedanaest prisustvovali misnoj žrtvi, a zatim se klanjali Presvetomu nakon ručka. Ta duboka podjela između mise i pričesti ima svoje korijene u logici nužnoga minimuma. I nas izdaje naš govor. Kad je u pitanju neko slavlje, obično se čuje pitanje: a tko je imao misu?, misleći na svećenika. Ja obično odgovaram – Krist sa zajednicom vjernika. Tu ima korijene i nova eklezijalnost koju ne mogu potopiti politička i druga društvena pitanja jer se zna kako kršćanin sudjeluje u liturgijskome slavlju i u društvenome životu. Iz toga niče snažan laikat.

Ovo što sam rekao gledajući dokumente zapravo je uvod u ono što govorim s dokumentima u rukama. To je uvod, baš kao što mi se čini da bi uvod mogao na ovaj način biti i dokument o liturgiji. To što sam primijenio na *Sacrosanctum Concilium* moguće je primijeniti i na ostale konstitucije. Međuprožetost govori duhom Koncila, a taj duh drži zajedno smisao slova. Ne zaboravimo da ovdje nisu dokumenti pred nama nego da smo mi pred njima, pred Crkvom koja od nas traži iščitavanje njezinih tragova i rast u crkvenosti.

Danas se često čuje da liturgija treba odražavati misterij i olako se taj misterij traži u nekim starim oblicima, štoviše, u mnoštvu riječi jezika koji rijetki razumiju, a da ne govorim o kulturi koju uopće ne razumiju. Pred dokumentima treba najprije šutjeti; iščitavati ih tiha duha. Jednoga je kanonika u srednjemu vijeku prijatelj zamolio da mu napiše traktat o šutnji. Ovaj mu je uzvratio: »Dragi prijatelju, zamolio si me da ti govorim o šutnji; tražiš dakle od mene da razorim šutnju? Jer ako progovorim, ona nestaje.« Nakon što je primio taj mali traktat, prijatelj mu odgovara: »Nisam te zamolio da razoriš šutnju nego baš ono što si učinio: da napišeš šutnju govorom kojim šutnja govori, a riječ šuti.« Hvala vam za šutnju koja je meni omogućila govoriti, a nadam se i *Dokumentima*.